

УДК 911.375:314.8

[https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.2\(47\).344765](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.2(47).344765)

К. В. Коломієць¹, канд. геогр. наук, доцент

О. І. Рутковецький², аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра економічної та соціальної географії і туризму,

вул. Змієнка Всеволода, 2, м. Одеса, 65082, Україна

¹ kolomiyets@onu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1433-6966>

² Admirel@ukr.net; <https://orcid.org/0009-0004-5254-7275>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЕОГРАФІЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття обґрунтовує теоретико-методологічні підходи до аналізу урбанізації в географічному вимірі та порівнює Україну, США і ЄС. Урбанізацію трактовано як комплексний соціально-економічний і просторовий процес. На основі статистики динаміки міського населення та структури агломерацій виявлено відмінності у концентрації метрополій, поліцентричності та диспропорціях, окреслено ключові воєнні виклики України і напрями подальших досліджень.

Ключові слова: урбанізація, міська система, агломерація, урбанізаційний перехід, просторовий розвиток, поліцентричність, Україна, США, Європейський Союз.

ВСТУП

Урбанізація на початку 21 століття виступає одним з провідних чинників трансформації просторової організації суспільства, оскільки саме міста концентрують більшість населення, основні виробничі потоки, фінансові та інформаційні ресурси. Зростання частки міських жителів супроводжується якісними змінами у структурі економіки, характері зайнятості, способах повсякденного життя, моделях мобільності та просторовій організації територій. У результаті урбанізація розглядається не лише як збільшення питомої ваги міського населення, а як комплексний соціально економічний та суспільно просторовий процес, що охоплює зміну функцій населених пунктів, формування агломерацій, посилення міжрегіональних контрастів і появу нових типів міських середовищ. У таких умовах особливої ваги набуває географічний підхід до дослідження урбанізаційних процесів, який дозволяє аналізувати їх територіальну неоднорідність, виявляти просторові закономірності та специфіку розвитку окремих країн і регіонів. Порівняння особливостей урбанізаційного розвитку України, Сполучених Штатів Америки та провідних країн Європейського Союзу є актуальним з огляду на різні історичні траєкторії індустріалізації, відмінні інституційні умови та стадії урбанізаційного переходу, яких вони досягли. Україна належить до групи високо урбанізованих держав з часткою

міського населення понад 60%, однак її міська система сформувалася в умовах тривалої командно адміністративної моделі та подальших постсоціалістичних трансформацій, а в останні роки зазнала додаткових викликів через воєнні події та масштабні внутрішні переміщення населення. США демонструють тривалий досвід зрілої урбанізації з високою концентрацією населення у великих агломераціях та розгалуженими субурбанізованими зонами. Європейський Союз характеризується поліцентричною структурою міської мережі, де поряд з декількома глобальними вузлами функціонує велика кількість малих і середніх міст, що забезпечують відносно більш рівномірний розподіл економічної активності та послуг у просторі. Зіставлення цих моделей створює можливість глибше зрозуміти, як поєднання демографічних, економічних та просторових чинників визначає специфіку урбанізаційних процесів і які уроки можуть бути враховані Україною в умовах повоєнної відбудови.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні підходів до вивчення урбанізаційних процесів у географічному вимірі та у порівняльному аналізі урбанізації в Україні, США і провідних країнах Європейського Союзу з акцентом на виявленні спільних і відмінних рис їхніх міських систем, динаміки частки міського населення, просторової організації агломерацій та соціально-економічних наслідків урбанізаційного розвитку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали дослідження сформовано на основі поєднання теоретичних джерел з урбаністики та соціально-економічної географії і відкритих статистичних масивів. Теоретичну базу становлять класичні й сучасні концепції урбанізації, зокрема підходи до урбанізаційного переходу, внутрішньої просторової структури міста, ієрархії мережі розселення та глобальних/поліцентричних міських систем. Емпіричний блок спирається на стандартизовані міжнародні бази даних щодо частки й чисельності міського населення, матеріали переписів і аналітичні звіти для США, агреговані індикатори та урбаністичні огляди для країн ЄС, а також порівняльно-узгоджені ряди для України, доповнені оцінками соціально-економічної регіональної диференціації.

Методологія включає порівняльно-географічний аналіз урбанізації трьох макрорегіонів із використанням статистичних методів опрацювання рядів динаміки міського населення, зіставленням масштабів і структури агломерацій та інтерпретацією просторових відмінностей у конфігурації міських систем.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Урбанізація упродовж 20 та початку 21 першого століття стала одним з ключових процесів, що радикально змінив просторову організацію суспільства на глобальному рівні. Частка міського населення у світі вже перевищує половину сукупної чисельності жителів планети і становить приблизно 55%, а за про-

гнозами ООН до середини століття може зрости до 68% (World urbanization, 2018). При цьому урбанізованість розподілена вкрай нерівномірно: у Північній Америці у містах проживає близько 82% населення, у Європі приблизно 74%, тоді як у низці країн, що розвиваються, процес переходу до переважно міського суспільства триває швидкими темпами. У такому контексті урбанізація розглядається не лише як демографічне явище, а як комплексна трансформація економічних, соціальних,

культурних та екологічних відносин, а географічний вимір аналізу дозволяє виявити закономірності формування міських систем, мереж розселення та просторових диспропорцій розвитку. Теоретичне осмислення урбанізації спирається на багатий доробок соціології та географії. Класичні концепції Ф. Тьонніса, Е. Дюркгейма і Л. Вірта запропонували базові схеми інтерпретації переходу від традиційного аграрного суспільства до міського типу організації. Тьонніс описав зміну домінування спільноти з тісними, персоналізованими зв'язками на суспільство, засноване на контрактних, безособових відносинах, що характерні для великого міста, тим самим увівши дихотомію «спільнота» і «суспільство» як ключ до розуміння соціальної сутності урбанізації (Urbanization Theories, 2023). Дюркгейм, у свою чергу, показав перехід від механічної солідарності, яка ґрунтується на подібності способу життя в сільському середовищі, до органічної солідарності, що спирається на поділ праці та взаємозалежність міських професійних груп (Urbanization Theories, 2023). Вірт концептуалізував урбанізм як особливий спосіб життя, пов'язаний з високою щільністю населення, його соціальною неоднорідністю та анонімністю взаємодій.

Сукупно ці підходи фіксують не лише зростання частки міських жителів, а передусім зміну структур соціальної взаємодії, форм ідентичності та повсякденних практик. Розвиток теорій урбанізації пов'язаний з Чиказькою школою міських досліджень та формуванням моделей внутрішньої структури міста. Концепція концентричних зон, запропонована Е. Берджесом, розглядає місто як систему кількох поясів, що відрізняються функціями, типом забудови та соціальним складом населення (Urbanization Theories, 2023). Ключовими механізмами просторової еволюції виступають «інвазія» нових соціальних груп у певні райони та «сукцесія», що означає поступову зміну функцій території і витіснення одних видів використання іншими. Альтернативні, хоча й споріднені, підходи репрезентують секторні та багатоядерні моделі, де місто постає як система напрямлених смуг розвитку або множинних центрів ділової активності (Urbanization Theories, 2023; Reddy, 2017).

Паралельно формується географічна теорія центральних місць Вальтера Крісталлера, що описує ієрархію поселень та їхні зони впливу, а також формулює ранг розмірний закон як типову закономірність розподілу чисельності населення між містами різного рангу (Agarwal, 2001). У сукупності ці підходи та визначення урбанізації пояснюють, як урбанізація трансформує не тільки соціальні структури, а який має вплив й на просторову конфігурацію населених пунктів (Clark, Wu, 2021).

Важливим кроком у теоретичному осмисленні урбанізаційних процесів стала концепція урбанізаційного переходу, яку розвивав, зокрема, К. Девіс. Він показав, що зростання частки міського населення має нелінійний, сигмоїдальний характер: від низьких значень у доіндустріальний період до швидкого підйому в фазу індустріалізації та сповільнення темпів на етапі зрілої урбанізації (Davis, 1965). Для більшості розвинених країн характерний вихід на умовне «плато», коли частка міського населення стабілізується на рівні приблизно 70–80%, а подальші зміни відбуваються радше через перерозподіл населення між центром та передмістями, зміни адміністративного статусу поселень або цикли контрурбанізації та реурбанізації (World urbanization, 2018; Mitchell, Bryant, 2020). У 1970–1980 роках у низці європейських країн та у США фіксувалося уповільнення або навіть тимчасове зниження показників урбанізованості, що інтерпретували як прояв деурбанізації, пов'язаної з відтоком населення з великих міст у приміські та сільські простори. Однак у кінці 20 та на початку 21 століття великі міста знову почали приваблювати населення і економічну активність, що дало підстави говорити про фазу реурбанізації, коли модернізовані центри стають осередками креативних індустрій і знаннєвої економіки (Geyer, Kontuly, 1993).

Сучасний теоретичний дискурс значною мірою сформований під впливом процесів глобалізації. Концепція глобальних міст, розроблена С. Сассен і Д. Фрідманом, інтерпретує найбільші метрополії як командні центри світової економіки, де концентруються функції управління ТНК, фінансові послуги, високотехнологічні та креативні галузі (U.S. Census Bureau, 1990). У такому підході урбанізація постає не стільки як національний, скільки як мережевий феномен, де ключові міста об'єднані потоками капіталу, інформації, товарів і людей у глобальну систему. Для Європи це означає формування складної поліцентричної мережі, де окремі мегаполіси виконують роль глобальних вузлів, а численні міста середнього розміру забезпечують внутрішню збалансованість простору. Аналітика Європейського інвестиційного банку демонструє, що урбанізація ЄС досягла високого рівня зрілості: середня частка міського населення перевищує 70%, хоча між країнами зберігаються суттєві відмінності від приблизно 50% до понад 80% (Clark, Moonen, and Nunley, 2020).

Методологія географічного аналізу урбанізації ґрунтується на поєднанні кількісних, просторових та якісних підходів. Статистичні методи передбачають збір і обробку даних про чисельність міського населення, його частку у загальній чисельності, темпи приросту, структуру поселень за розмірними групами та інші індикатори, що дозволяють відстежити динаміку урбанізаційних процесів у часі (Reddy, 2017). До цього арсеналу входять аналіз рядів динаміки, розрахунок середніх і індексів, кореляційно регресійні моделі, а також багатовимірні процедури, зокрема кластеризація та факторний аналіз, які дають змогу типологізувати міста за сукупністю показників і виділити головні чинники міського розвитку (Кононенко, Гнатюк, 2024). Важливою передумовою

коректних порівнянь є уніфікація вихідної статистики, оскільки національні визначення поняття «міське населення» суттєво різняться, а пороги віднесення поселення до міської категорії можуть істотно впливати на офіційні оцінки рівня урбанізації (Urbanization, 2025).

Просторово географічні методи, які включають класичне картографування і сучасний ГІС аналіз, дають змогу виявляти територіальні патерни урбанізації, зокрема пояси високої концентрації міського населення, коридори уздовж транспортних осей, поліцентричні агломерації та периферійні зони з недостатньою міською інфраструктурою (Чжао, Король, 2025). ГІС дозволяють інтегрувати демографічні, економічні та інфраструктурні дані у єдиному просторовому середовищі, здійснювати геостатистичний аналіз, розраховувати показники просторової автокореляції та будувати моделі, що оцінюють вплив транспортної доступності чи відстані до великих центрів на інтенсивність урбанізаційних процесів (Чжао, Король, 2025). Просторово-статистичні процедури, зокрема аналіз локальних кластерів високих і низьких значень, дозволяють виявити «гарячі точки» зростання або деградації міських систем, тоді як регресійні моделі з урахуванням просторової залежності дають змогу кількісно оцінити роль географічного положення і мережевих зв'язків у динаміці населення (Коннеко, Гнатюк, 2024; Чжао, Король, 2025).

Не менш значущою є група якісних та польових методів, що розкривають «людський вимір» урбанізації. Спостереження *in situ*, фотодокументація, ментальні карти, соціологічні опитування і глибинні інтерв'ю дозволяють фіксувати суб'єктивне сприйняття міського середовища, виявляти локальні проблеми інфраструктури, безпеки, екологічного стану та якості життя, які не завжди відображені в офіційній статистиці (World urbanization, 2018; Urbanization, 2025). Порівняльно-регіональний підхід, що передбачає зіставлення кількох країн або макрорегіонів, забезпечує можливість виявити загальні закономірності та специфічні траєкторії урбанізаційного розвитку, враховуючи відмінності інституційних умов, економічної структури та демографічних тенденцій (World urbanization, 2018; Urbanization, 2025). Сукупне використання цих методів формує цілісну картину урбанізаційних процесів у географічному вимірі та створює підґрунтя для порівняльного аналізу окремих країн. Емпірична частина статті спирається на відкриті міжнародні бази даних, зокрема World Urbanization Prospects, статистику Світового банку та допоміжні агреговані платформи, що надають стандартизовані показники частки міського населення та його абсолютної чисельності (World urbanization, 2018; Urbanization, 2025). Для США використано дані перепису населення і спеціалізовані фактично аналітичні збірники, які узагальнюють інформацію про рівень урбанізації, структуру міських агломерацій та їхній внесок у національний валовий продукт (U.S. Cities Factsheet, 2022; U.S. Census Bureau, 1990; U.S. Census Bureau, 2020; Iman Ghosh, 2020). Стосовно Європейського Союзу поєднано дані макрорівня про частку міського населення, показники чисельності жителів у великих

агломераціях та аналітичні оцінки поліцентричної структури міської мережі (Clark, Moonen, and Nunley, 2020; Macrotrends, 2023). Для України індикатори урбанізованості взято зі статистичних добірок, адаптованих у форматі порівняльних рядів, зокрема з ресурсів IndexMundi, що узгоджують національні дані з методологією міжнародних організацій (IndexMundi, 2020). Додаткові параметри соціально економічної диференціації регіонів України запозичено з аналітичних матеріалів Світового банку, присвячених оцінці людського розвитку та просторової нерівності (World Bank, 2022).

Україна належить до групи високоурбанізованих держав, де частка міського населення перевищує дві третини. За оцінками, у 1990 році в міських поселеннях проживало приблизно 66,8% населення, а у 2020 частка міських жителів становила близько 69,6% (IndexMundi, 2020). Отже, за три десятиліття приріст відносного показника виявився незначним, що свідчить про перехід до фази зрілої урбанізації із загальною стагнацією демографічних процесів. Історично швидке зростання міського населення припало на радянський період, коли індустріалізація і політика прискореного розвитку промислових центрів спричинили масову міграцію із сільських районів до міст, передусім у східні області, які нині характеризуються вищими рівнями урбанізованості порівняно із західними регіонами (IndexMundi, 2020; World Bank, 2022). Українська міська система за своїм характером поліцентрична: столиця не домінує надто сильно над іншими великими центрами, однак контраст між Києвом і периферією є дуже різким з економічного погляду, що проявляється у багатократній різниці ВРП на одну особу між столичним регіоном та депресивними областями (Hnatkovych, Yasinovska, Smolinska & Smolinsky, 2023). Починаючи з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, урбанізаційні процеси в Україні зазнали впливу потужних шоків, пов'язаних з руйнуванням інфраструктури та масштабним переміщенням населення. Частина східних міських агломерацій зазнала значної депопуляції або фактичної руйнації, тоді як міста центрального і західного регіонів стали приймачами внутрішньо переміщених осіб, що призвело до різкого зростання навантаження на їхні транспортні, соціальні та житлові системи (World Bank, 2022). Водночас середні обласні центри, які раніше перебували у тіні великих промислових вузлів, почали відігравати дедалі помітнішу роль як нові хаби економічної активності, отримуючи імпульси для розвитку завдяки релокації бізнесу та інституцій. Остаточна оцінка впливу війни на рівень урбанізованості та конфігурацію міської мережі потребує оновлених статистичних даних, однак уже нині можна стверджувати, що просторовий малюнок розселення в країні істотно трансформувався (Hnatkovych, Yasinovska, Smolinska & Smolinsky, 2023).

США демонструють іншу траєкторію розвитку урбанізаційних процесів. У 1950 році частка міського населення становила близько 64%, а на початок третього десятиліття двадцять першого століття перевищила приблизно 83%,

що в абсолютному вираженні означає зростання чисельності міських жителів до понад 270 мільйонів осіб (U.S. Cities Factsheet, 2022; U.S. Census Bureau, 1990; U.S. Census Bureau, 2020; Iman Ghosh, 2020). Американська модель урбанізації поєднує надзвичайно потужне зростання великих агломерацій із масштабною субурбанізацією, яка проявляється у поширенні низькоповерхової забудови на значні території навколо традиційних центрів. Автомобільна мобільність, висока просторова розтягнутість міських регіонів, диференціація між заможними передмістями та депресивними внутрішніми кварталами формують складний соціально просторовий ландшафт (U.S. Cities Factsheet, 2022; Statista, 2019). Кілька десятків найбільших метрополій генерують значну частку національного ВВП; окремі оцінки свідчать, що двадцять п'ять провідних міських регіонів забезпечують близько половини економічного продукту країни. Водночас зберігається виразний контраст між прибережними мегаполісами та деіндустріалізованими територіями «іржавого поясу», що відображається на демографічній та міграційній динаміці.

Європейський Союз загалом характеризується високим, хоча дещо нижчим, ніж у США, рівнем урбанізації. Середня частка міського населення у країнах ЄС становить приблизно 75%, при цьому на початку дев'яностих років минулого століття вона була на рівні близько 70%, а подальший приріст відбувався помірними темпами (Macrotrends, 2023). Усередині спільноти спостерігається значне розмаїття: старі промислово розвинені члени ЄС мають частку міських жителів понад 80%, тоді як у ряді східноєвропейських країн показник коливається біля межі 50–60%. Важливою рисою є загалом поліцентрична структура міської мережі. У Європі немає настільки концентрованих мегаполісів, як в окремих азійських державах, натомість функціонують численні агломерації з населенням від одного до декількох мільйонів, а значна частка міських жителів проживає у малих і середніх містах. Таке розселення забезпечує більш рівномірний розподіл економічної активності та послуг по території, хоча водночас породжує нові виклики, пов'язані з координацією інфраструктурної політики у транскордонних регіонах та підтримкою життєздатності периферійних центрів (Clark, Moonen, and Nunley, 2020).

Узагальнені дані, подані в таблиці 1, відображають як спільні риси урбанізаційних процесів у розглянутих країнах, так і принципові відмінності їхніх траєкторій. В Україні, США та країнах ЄС рівень урбанізації на початок 2020-х років перебуває у діапазоні від приблизно 70% до понад 80%, що свідчить про досягнення стадії зрілої урбанізації. Водночас темпи приросту частки міського населення від початку 1990-х років різняться. В Україні фіксується лише незначне зростання показника на тлі загальної демографічної стагнації, тоді як у США частка міських жителів зростала динамічніше завдяки загальному приросту населення і тривалим процесам субурбанізації. Європейський Союз демонструє проміжну картину з помірним зростанням і наближенням до насичення.

Таблиця 1

Узагальнена характеристика урбанізаційних процесів
в Україні, США та країнах ЄС

Показник	Україна	США	Країни ЄС
Рівень урбанізації на початок 1990 х років, %	близько 66,8	близько 75,2	близько 69,0
Рівень урбанізації на початок 2020 х років, %	близько 69,6	понад 83,0	близько 75,0
Загальна динаміка частки міського населення	повільне зростання на кілька відсоткових пунктів	стале зростання при загальному прирості населення	помірне зростання з поступовим насиченням
Стадія урбанізаційного переходу	зріла урбанізація з демографічною стагнацією і спадом	зріла урбанізація з подальшим зростанням та субурбанізацією	зріла урбанізація з досягненням високого рівня насичення
Тип міської системи	поліцентрична структура з різким економічним домінуванням столиці	система великих метрополій з розгалуженими субурбіями	поліцентрична мережа великих, середніх і малих міст
Кількість великих агломерацій понад 1 млн. жителів	до повномасштабної війни близько 5 агломерацій	понад 50 агломерацій	орієнтовно 30 35 агломерацій у межах спільноти
Просторова організація урбанізованого простору	контраст між столичним регіоном і депресивною індустріальною периферією	висока концентрація економічної активності в кількох десятках метрополій, значна субурбанізація	поліцентрична структура з мережею агломерацій і численними малими та середніми містами
Ключові сучасні виклики	наслідки війни, руйнування інфраструктури, внутрішня міграція, посилення регіональних диспропорцій	соціально просторові контрасти між процвітаючими метрополіями і деіндустріалізованими територіями, сегрегація всередині агломерацій	нерівність між західними і східними країнами, підтримка життєздатності периферійних міст і сільських територій
Економічна роль найбільших міських регіонів	столиця генерує непропорційно велику частку національного ВВП порівняно з населенням	приблизно 25 найбільших метрополій формують близько половини ВВП країни	провідні агломерації є двигунами зростання, але економічна активність значно більш децентралізована, ніж в Україні і США
Стратегічні орієнтири просторового розвитку	повоєнна реконструкція, зменшення регіональних диспропорцій, посилення поліцентричності міської мережі	модернізація інфраструктури, подолання деіндустріалізації окремих регіонів, зменшення соціальної сегрегації	підтримка поліцентричності, збалансування розвитку ядрових і периферійних регіонів, перехід до сталої урбанізації

Джерело: сформовано самостійно автором на основі власного дослідження.

Структурні відмінності особливо виразно проявляються у типі міських систем та просторовій організації урбанізованого простору. Україна має формально поліцентричну мережу крупних міст, проте на практиці спостерігається надмірне економічне домінування столиці та різка диференціація між столичним регіоном і депресивними індустріальними територіями. У США переважає модель декількох десятків потужних метрополій з великими субурбанізованими зонами, які концентрують значну частку національного ВВП і населення, але водночас формують контраст із деіндустріалізованими регіонами та внутрішньою соціальною сегрегацією. Європейський Союз характеризується більш збалансованою поліцентричною системою, де поряд з глобальними вузлами функціонує розгалужена мережа середніх і малих міст, що сприяє відносно рівномірнішому розподілу економічної активності, хоча й не усуває напруженості між розвиненими ядрами та периферією. Для України наведені у таблиці порівняння окреслюють орієнтири просторової політики, пов'язані з необхідністю зменшення регіональних диспропорцій, посилення поліцентричності, а також інтеграції повоєнної відбудови у довготермінову стратегію сталої урбанізації.

ВИСНОВКИ

Порівняльний аналіз показує, що Україна, США та країни ЄС перебувають на різних стадіях урбанізаційного переходу, хоча за рівнем частки міського населення Україна і Європейський Союз демонструють близькі значення близько 70–75%. У 1990 році урбанізованість України оцінювалася приблизно у 66,8%, а на 2020 рік зросла лише на кілька відсоткових пунктів; для США відповідні значення становили близько 75,2% та приблизно 83%, для ЄС близько 69% і 75%. Отже, у США навіть на зрілому етапі урбанізації триває помірне зростання частки міських жителів за рахунок загального приросту населення та продовження субурбанізації, тоді як Європа і Україна фактично досягли стадії насичення. За кількістю та масштабами великих міст відмінності ще більш різкі.

В Україні до групи міст мільйонників до початку бойових дій належало п'ять центрів, тоді як у США таких міст налічується десять, а агломерацій з населенням понад один мільйон понад п'ятдесят. Європейський Союз має приблизно тридцять п'ять великих агломерацій, проте їхня роль розподілена між різними державами, що створює мережеву, а не монополярну конфігурацію.

Ступінь економічної концентрації також різниться. У США та ЄС найбільші міські регіони продукують значну, але не домінуючу частку ВВП, тоді як в Україні роль столиці у національній економіці є надзвичайно великою. За оцінками, Київ генерує близько чверті ВВП України, водночас його демографічна частка в загальнонаціональному населенні значно менша. У Франції та інших розвинених державах європейського простору столичні агломерації також мають великий внесок, однак у масштабах усього ЄС економічна активність значно більш децентралізована завдяки поліцентричній мережі міст.

У результаті соціально просторові диспропорції набувають різних форм. В Україні ключовим виміром виступає розрив між капітальним регіоном і депресивною індустріальною периферією, загострений наслідками війни; у США контрасти проходять між швидкозростаючими метрополіями інноваційних секторів і деіндустріалізованими територіями, а також між благополучними передмістями та бідними внутрішніми кварталами; у ЄС напруженість пов'язана із розривом між західними і східними країнами та між столичними регіонами і віддаленими провінціями.

У підсумку урбанізаційні процеси в Україні, США та країнах ЄС демонструють як універсальні закономірності, описані класичними та сучасними теоріями, так і специфічні національні траєкторії. Порівняння України із США та ЄС показує, що за близьких значень формальних індикаторів урбанізованості наявні суттєві контрасти у масштабах і структурі міських систем, в економічній ролі окремих агломерацій та у стійкості до зовнішніх шоків. Умови повоєнної реконструкції та інтеграції до європейського простору створюють для України вікно можливостей для переосмислення власної моделі, посилення поліцентричності міської мережі, зниження регіональних диспропорцій і впровадження підходів сталого просторового розвитку, які вже апробовані в країнах із зрілою урбанізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Кононенко В., Гнатюк О. Методи урбаністичних досліджень : навч. посіб. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2024. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/metody-urbanistychnyh-doslidzen_kononenko-gnatyuk.pdf (дата звернення: 14.09.2025).
- Чжао Ч., Король О. М. Дослідження використання ГІС для аналізу міської інфраструктури. Repository SSPU. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/fe3a4757-9030-416d-b375-227876ee7b30/download> (дата звернення: 14.09.2025).
- 1990 Census: Urban and Rural Population. U.S. Census Bureau. URL: <https://www2.census.gov/programs-surveys/decennial/tables/1990/1990-urban-pop/urpop0090.txt> (дата звернення: 14.09.2025).
- 2020 Census Urban Areas Facts. U.S. Census Bureau. URL: <https://www.census.gov/programs-surveys/geography/guidance/geo-areas/urban-rural/2020-ua-facts.html> (дата звернення: 14.09.2025).
- Agarwal P., Christaller, W. Hierarchical patterns of urbanization / Center for Spatially Integrated Social Science. UC Santa Barbara, 2001. URL: <https://escholarship.org/uc/item/6188p69v> (дата звернення: 14.09.2025).
- Chart: The top 25 metro areas make up half of U.S. GDP. Statista. URL: https://www.statista.com/chart/18684/us-cities-by-gdp/?srsltid=AfmBOOpYPJMoWx_y3W9xvTaxm-a5pBxTy9KIsd9yqk3oGvAsMnHkHDdq (дата звернення: 14.09.2025).
- Mitchell C. J. A., Bryant C. R. International encyclopedia of human geography. 2nd ed.. 2020
- Clark G., Moonen T., Nunley J. Europe and its urban development, 1970 to 2020. European Investment Bank. 2018. URL: <https://www.eib.org/en/essays/the-story-of-your-city> (дата звернення: 14.09.2025).
- Clark T., Wu C. Urbanization theorizing. Handbook of classical sociological theory / eds.: S. Abrutyn, O. Lizardo. Cham : Springer, 2021. P. 421–438. (Handbooks of Sociology and Social Research). https://doi.org/10.1007/978-3-030-78205-4_19
- Davis K. The urbanization of the human population. *Scientific American*. 1965. Vol. 213, iss. 3. P. 40–53. URL: <https://www.scribd.com/document/908527190/3-Kingsley-Davis-The-Urbanization-of-the-Human-Population> (дата звернення: 14.09.2025).
- Geyer H. S., Kontuly T. A theoretical foundation for the concept of differential urbanization. *International Regional Science Review*. 1993. Vol. 15, iss. 2. <https://doi.org/10.1177/016001769301500202>
- Ghosh I. 3D map: the U.S. cities with the highest economic output. Visual Capitalist. 2020, September 22. URL: <https://www.visualcapitalist.com/3d-map-the-u-s-cities-with-the-highest-economic-output/> (дата звернення: 14.09.2025).

Urban population (% of total population) – Ukraine. *United Nations Population Division. World Urbanization Prospects: 2018 Revision*. IndexMundi. URL: <https://www.indexmundi.com/facts/ukraine/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (дата звернення: 14.09.2025).

European Union urban population: Historical chart and data. Macrotrends. 2023. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/euu/european-union/urban-population> (дата звернення: 14.09.2025).

Modern approaches to Ukraine's regional development management / O. Hnatkovych, I. Yasinovska, S. Smolinska, V. Smolinsky. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. Vol. 15, iss. 1. P. 108-121. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12641>

Reddy R. N. The urban under erasure: towards a postcolonial critique of planetary urbanization. *Environment and Planning D: Society and Space*. 2017. Vol. 36, no. 3. P. 529–539. <https://doi.org/10.1177/0263775817744220>

U.S. Cities Factsheet. Pub. No. CSS09-06. Center for Sustainable Systems, University of Michigan, 2025. URL: <https://css.umich.edu/publications/factsheets/built-environment/us-cities-factsheet> (дата звернення: 14.09.2025).

Urbanization theories: from classical to contemporary perspectives. Sociology Institute, 2023, February 03. URL: <https://sociology.institute/sociology-in-india/urbanization-theories-classical-contemporary-perspectives/> (дата звернення: 14.09.2025).

Urbanization. Our world in data. 2025. URL: <https://ourworldindata.org/urbanization> (дата звернення: 14.09.2025).

Human development assessment for Ukraine: country context. World Bank, 2022, January 15. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099945106202229773/pdf/P177587072bdfc07098bf0ecd0d810c29.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).

World urbanization prospects. The 2018 revision / Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York : United Nations, 2019. URL: <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).

REFERENCES

Kononenko, V., & Hnatiuk, O. (2024). *Metody urbanistychnykh doslidzen* [Urban research methods] Kyiv. Retrieved September 14, 2025, from https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/metody-urbanistychnykh-doslidzen_kononenko-gnatyuk.pdf [in Ukrainian].

Chzhao, Ch., & Korol, O. M. *Doslidzhennia vykorystannia HIS dlia analizu miskoi infrastruktury* [Research on the use of GIS for urban infrastructure analysis]. Repository SSPU. Retrieved September 14, 2025, from <https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/fe3a4757-9030-416d-b375-227876ee7b30/download> [in Ukrainian].

1990 Census: Urban and Rural Population. U.S. Census Bureau. Retrieved September 14, 2025, from <https://www2.census.gov/programs-surveys/decennial/tables/1990/1990-urban-pop/urpop0090.txt>

2020 Census Urban Areas Facts. U.S. Census Bureau. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.census.gov/programs-surveys/geography/guidance/geo-areas/urban-rural/2020-ua-facts.html>

Agarwal, P., & Christaller, W. (2001). *Hierarchical patterns of urbanization*. Center for Spatially Integrated Social Science, UC Santa Barbara. Retrieved November 14, 2025, from <https://escholarship.org/uc/item/6188p69v>

Chart: The top 25 metro areas make up half of U.S. GDP. Statista. Retrieved September 14, 2025, from https://www.statista.com/chart/18684/us-cities-by-gdp/?srsltid=AfmBOopYPJMoWx_y3W9xvTaxm-a5pBxTy9KIsd9ykq3oGvAsMnHkHDDq

Mitchell, C. J. A., Bryant, C. R. (2020). *International encyclopedia of human geography*. 2nd ed.

Clark, G., Moonen, T., Nunley, J. (2018, October 31). *Europe and its urban development, 1970 to 2020*. European Investment Bank. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.eib.org/en/essays/the-story-of-your-city>

Clark T., Wu C. (2021). Urbanization theorizing. In S. Abrutyn, O. Lizardo (Eds.), *Handbook of classical sociological theory*. Handbooks of Sociology and Social Research (pp. 421–438). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78205-4_19

Davis, K. (1965). The urbanization of the human population. *Scientific American*, 213(3), 40–53. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.scribd.com/document/908527190/3-Kingsley-Davis-The-Urbanization-of-the-Human-Population>

Geyer, H. S., & Kontuly, T. (1993). A theoretical foundation for the concept of differential urbanization. *International Regional Science Review*, 15(2). <https://doi.org/10.1177/016001769301500202>

Ghosh, I. (2020, September 22). *3D map: the U.S. cities with the highest economic output*. Visual Capitalist. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.visualcapitalist.com/3d-map-the-u-s-cities-with-the-highest-economic-output/>

Urban population (% of total population) – Ukraine. (n.d.). *United Nations Population Division. World Urbanization Prospects: 2018 Revision*. IndexMundi. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.indexmundi.com/facts/ukraine/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS>

European Union urban population: historical chart and data. (2023). Macrotrends. Retrieved September 14, 2025, from <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/euu/european-union/urban-population>

Hnatkovich, O., Yasinovska, I., Smolinska, S., & Smolinsky, V. (2023). Modern approaches to Ukraine's regional development management. *Regional Science Policy & Practice*, 15(1), 108–121. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12641>

Reddy, R. N. (2017). The urban under erasure: towards a postcolonial critique of planetary urbanization. *Environment and Planning D: Society and Space*, 36(3), 529–539. <https://doi.org/10.1177/0263775817744220>

U.S. Cities Factsheet. Pub. No. CSS09-06. Center for Sustainable Systems, University of Michigan, 2025. Retrieved September 14, 2025, from <https://css.umich.edu/publications/factsheets/built-environment/us-cities-factsheet>

Urbanization theories: from classical to contemporary perspectives. (2023, February 03). Sociology Institute. Retrieved September 14, 2025, from <https://sociology.institute/sociology-in-india/urbanization-theories-classical-contemporary-perspectives/>

Urbanization. (2025). Our world in data. Retrieved September 14, 2025, from <https://ourworldindata.org/urbanization>

World Bank. (2022, January 15). *Human development assessment for Ukraine: country context.* Retrieved September 14, 2025, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099945106202229773/pdf/P177587072bdfc07098bf0ecdb0d810c29.pdf>

Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World urbanization prospects. The 2018 revision.* New York: United Nations. Retrieved September 14, 2025, from <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf>

Стаття надійшла 09.10.2025 р.

K. V. Kolomiyets

O. I. Rutkovetskyi

Odesa I. I. Mechnikov National University

Department of Economic and Social Geography and Tourism

2 Shampanskyi Ln, Odesa, 65015, Ukraine

kolomiyets@onu.edu.ua

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING URBANIZATION PROCESSES IN THE GEOGRAPHICAL DIMENSION

Abstract

Problem Statement and Purpose. Urbanization in the early twenty-first century is a leading driver of spatial, demographic and socio-economic transformation, yet its trajectories and spatial outcomes differ markedly across national urban systems. This makes comparative, geographically grounded analysis essential for clarifying universal and country-specific patterns of urban change. The purpose of the article is to substantiate theoretical and methodological approaches to studying urbanization in the geographical dimension and to compare urbanization in Ukraine, the United States, and leading European Union countries, focusing on similarities and differences in urban systems, the dynamics of urban population shares, the spatial organization of agglomerations, and the socio-economic consequences of urban development, with special attention to contemporary challenges for Ukraine in the context of war, post-war reconstruction, and European integration.

Data & Methods. The study combines classical and contemporary theoretical frameworks with a multi-method geographical toolkit. The theoretical basis includes classical sociological interpretations of urbanization (Tönnies, Durkheim, Wirth),

spatial models of city structure and internal differentiation (concentric, sectoral and multiple-nuclei models), the central-place framework and rank-size regularities, the concept of the urbanization transition with its sigmoid dynamics, and globalization-driven approaches such as global-city and polycentric urban-system theories. Empirically, the article relies on open international databases (World Urbanization Prospects, World Bank indicators), U.S. Census materials, EU-level statistical and analytical sources, and harmonized comparative series for Ukraine. Methods include analysis of time-series indicators of urban population shares, comparative assessment of agglomeration scale and structure, and interpretation of spatial patterns through a geographical lens, taking into account definitional differences in “urban population” across countries.

Results. The comparison shows that Ukraine, the U.S. and the EU have reached a mature stage of urbanization, with urban population shares in the early 2020s ranging from about 70% to over 80%. However, their recent dynamics diverge: Ukraine exhibits near-stagnation of urbanization since the 1990s under demographic decline; the U.S. continues to increase its urban share through overall population growth and sustained suburbanization; the EU demonstrates moderate growth approaching saturation. Structural contrasts are sharper than aggregate indicators suggest. Ukraine’s urban network is formally polycentric but characterized by pronounced economic over-concentration in Kyiv and deep capital-periphery disparities, now intensified by war-related destruction and internal displacement that have reshaped settlement patterns and the hierarchy of centers. The U.S. model is dominated by numerous large metropolitan areas with extensive suburban belts, strong concentration of GDP in major metros, and marked socio-spatial segregation alongside regional contrasts such as the coastal-core versus “Rust Belt” divide. The EU displays a comparatively balanced polycentric system where large, medium and small cities collectively sustain territorial cohesion, though east-west and core-periphery gaps persist. Overall, the findings confirm both universal regularities of urbanization and distinct national trajectories, implying that Ukraine’s post-war spatial policy should prioritize strengthening polycentricity, reducing regional inequalities, and integrating reconstruction into a long-term sustainable urbanization strategy.

Keywords: urbanization, urban system, agglomeration, urbanization transition, spatial development, polycentricity, Ukraine, United States, European Union.